

Igor Ivašković*

Pogledi slovenskih političara o ulozi jezika u izgradnji nacije na početku 20. stoljeća

U radu su analizirane političke strategije triju dominantnih ideoloških struja među Slovencima početkom 20. stoljeća s ciljem identifikacije funkcije koju je unutar tih strategija zauzimala jezična politika. Autor se pritom fokusira na slovenske percepcije odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika, (ne)sklonost slovenskih političara približavanju slovenskoga hrvatskome jeziku i način na koji bi se eventualno približavanje trebalo provesti. Slovenci su liberali prije formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca smatrali da Slovenci moraju postati dio čvrste monolitne cjeline, pa je zato dio zagovarao jezično pretapanje svih Južnih Slavena u Jugoslavene. Pojedini su se slovenski liberali uistinu zalagali za odricanje slovenske jezične samobitnosti, no kulturno stapanje u jednu jugoslavensku cjelinu nije impliciralo samo jednosmjerno širenje srpskih kulturnih elemenata na druge Južne Slavene, nego je taj proces uključivao i reciprocitet, što je značilo očekivanje da će i Srbi prihvatiti dio kulture te jezika katoličkih Južnih Slavena. Katolički narodnjaci, unatoč početnom suzdržanijem stavu od liberala, početkom 20. stoljeća također sve više naginju ideji hrvatsko-slovenskoga naroda, smatrajući da je za Slovence kroatizacija mnogo bolja od germanizacije. Slovenci bi u tom slučaju od Hrvata trebali preuzeti samo jezik, a na drugim bi kulturnim područjima mnogo više utjecali na Hrvate nego obrnuto. Asimilacija Slovenaca u Hrvate trebala je zapravo omogućiti širenje slovenske kulture. Na trećoj su strani, socijaldemokratskoj, postojale različite, međusobno suprotstavljene ideje. Dio članstva zastupao je ideju širenja kulturnoga jugoslasenstva, uključujući zajednički jezik, bez izrazite političke ambicije spajanja Južnih Slavena u jednu državu. Drugi se dio tome suprotstavio te je zahtijevao samo političko (ne i kulturno) jugoslasenstvo.

Ključne riječi: jugoslasenstvo, jezična politika, Slovenci, liberali, katolički narodnjaci, socijaldemokrati

---

* Igor Ivašković Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Republika Slovenija, E-mail adresa: igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

Uvod

U hrvatskoj se javnosti hrvatsko-slovenskim jezičnim odnosima, nažalost, ne pridaje dovoljno velika pozornost. To je ipak donekle razumljivo ako hrvatsko-slovenske jezične dileme usporedimo s grčevitom borbom za samostalnost hrvatskoga jezika, koja je u realiziranim jugoslavenskim državama uvijek bila tijesno vezana uz nacionalnoemancipacijsku borbu Hrvata.¹ No, hrvatsko-slovenski jezični odnosi, općenito gledano, ni u slovenskoj javnosti ne zauzimaju mnogo prostora. Unatoč tomu, s gledišta postizanja cilja nacionalne samobitnosti Hrvati i Slovenci pokazali su se jedni drugima više nego korisnim susjedima. Na jednoj su strani Hrvati imali ulogu brane pred osvajačkim prodorima s istoka, a slovenske zemlje tvorile su tijekom povijesti prirodan štit za Hrvate pred imperijalnim germanskim i talijanskim težnjama. Taj odnos dvaju naroda posljedično ne treba zanemariti ni pri analizi jezične situacije. Za širu je javnost, a često i za mnoge jezikoslovce koji su se rodili u vrijeme kad je posebnost slovenskoga jezika bila svojevrsno zatečeno stanje, nerijetko nepoznata činjenica da slovenski nije uvijek bio jasno odvojen od hrvatskoga i srpskoga jezika. Ipak, danas se općenito smatra da je slovenski toliko različit od hrvatskoga i srpskoga jezika da ga se, slično poput makedonskoga, nije moglo uključiti u jedinstveni državni jezik unutar komunističke inačice Jugoslavije. No, ne treba zaboraviti da su u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) slovenski i makedonski uključeni u jedinstveni jezik s hrvatskim i srpskim pod nazivom „srpsko-hrvatsko-slovenačkoga jezika”,² da bi nakon kratkoga vremena dopuštanja slobodnoga razvoja četiriju različitih jezika – slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga i makedonskoga – jugoslavensko komunističko vodstvo odlučilo spojiti hrvatski i srpski u jedinstveni „srpsko-hrvatski” jezik.³ Borba za emancipaciju hrvatskoga jezika uvijek je dakle bila i svojevrsna brana pred postupnim stapanjem i slovenskoga jezika u „zajednički jugoslavenski standard”. U tom je okviru važno istaknuti da pojedina slovenska narječja ipak nisu toliko različita od hrvatskih narječja i govora, što bi moglo biti upotrijebljeno kao argument za priključivanje slovenskoga tadašnjem „srpsko-hrvatskom” jeziku.

Slovenski i hrvatski jezični interesi, s obzirom na navedeno, nedvojbeno su povezani, a analiza političkih stavova o jeziku omogućava lakše razumijevanje ne samo različitih čimbenika koji utječu na oblikovanje jezika nego i bolje razumijevanje svjetonazorskih usmjerenja pojedinih političkih grupacija. U ovom su radu upravo s tim ciljem analizirani pogledi na jezično pitanje triju dominantnih po-

¹ Ivo Banac, *Hrvatsko jezično pitanje* (Zagreb: Most, 1991), 5.

² *Ustav Kraljevine SHS* (Beograd, 1921), čl. 3., pristup ostvaren 5. 3. 2023. <https://radnici.ba/wp-content/uploads/2018/04/Ustav-kraljevine-SHS-Vidovdanski-ustav-1921.pdf>.

³ *Ustav SFRJ* (Beograd, 1963), čl. 131, pristup ostvaren 30. 12. 2023. <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2019/05/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>.

litičkih struja u Slovenaca neposredno prije formiranja Kraljevine SHS. Naime, iako su tijekom druge polovine 19. stoljeća slovenske političke elite djelovale relativno kohezivno, u vrijeme djelomičnoga popuštanja austrijskoga centralističkog pritiska, točnije u vrijeme vlade Eduarda Taaffea, oblikovale su se različite svjetonazorske političke skupine, što je donekle smanjilo potrebu za zajedničkim nastupom slovenskih političkih grupacija,⁴ a to je impliciralo različite strateške ciljeve te u tom okviru i razlike u stavovima glede jezičnih odnosa Južnih Slavena. Početak 20. stoljeća Slovenci su dočekali već podijeljeni na tri ideološka pola, katoličko-narodnjački, liberalni i socijaldemokratski, a u ovom radu analiziraju se njihove percepcije odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika, (ne)sklonost približavanju slovenskoga jezika hrvatskom i načini na koje bi se eventualno približavanje trebalo provesti.

Jezični stavovi slovenskih liberala u okviru politike sveslavenskoga jedinstva

Poveznicu s Hrvatima preko sličnoga jezika najprije su tražili slovenski liberali. U tome je krajem 19. stoljeća prednjačio Josip Jurčič,⁵ a potom su tu politiku nastavili i u okviru Narodno-napredne stranke (NNS). Ona je početkom 20. stoljeća bila druga slovenska politička stranka po snazi, no u većim je gradovima – prije svega u Ljubljani, Trstu i Gorici – imala znatno bolji položaj od najvećih konkurenata iz redova slovenskih katoličkih narodnjaka – Slovenske narodne stranke (*Slovenska ljudska stranka* – SLS). Urbani status stranci je omogućavao lakši pristup svijetu visokoga obrazovanja i državnoj birokraciji, što je omogućavalo i veći potencijal za djelovanje u politici na državnoj razini.⁶ Najistaknutiji član NNS-a bio je Ivan Hribar, koji je obnašao važne funkcije poput gradonačelnika Ljubljane između 1896. i 1910., člana Kranjskoga zemaljskog sabora i Carvinskoga vijeća u Beču, te je nakon katoličkoga narodnjaka Ivana Šusteršiča bio najvažnija slovenska politička figura toga razdoblja uopće. Dana 2. travnja 1906. i formalno je preuzeo čelnu poziciju u stranci čije su temeljne odrednice bile liberalizam, protuklerikalizam i južnoslavensko jedinstvo kao platforma za obranu slovenskih interesa u odnosima s Talijanima i Nijemcima, odnosno Austrijancima.⁷

⁴ Janko Pleterški, *Dr. Ivan Šusteršič, 1863-1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998), 383.

⁵ Josip Jurčič, *Zbrano delo*, knj. 10 (Ljubljana: Delo, 1982), 33.

⁶ Jürgen Kocka, „Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft im 19. Jahrhundert Europäischen Entwicklungen und deutsche Eigenarten”, u: *Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich*, Band 1, ur. Jürgen Kocka (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988), 11-87.

⁷ Stjepan Matković, *Premili Ivane: korespondencija Ivana Hribara s hrvatskom elitom* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016), 10.

U spletu ideoloških komponenti političkoga programa NNS-a isticala se nacionalna slovenska dimenzija, koja je nerijetko izjednačavana s jugoslavenskom. Pritom je glavni zadatak stranke bilo sprječavanje germanizacije i talijanizacije slovenskih područja. Pripadanje slavenskom svijetu bilo je jako naglašeno jer je upravo to razlikovalo Slovence od Talijana i Nijemaca.⁸ S druge strane, pripadnost kršćanskom svijetu za slovenske liberale bila je društvena danost. Nisu ni sami nijekali da Slovenci pripadaju katoličkom kršćanskom svijetu, niti su naglašavali da to ne bi trebalo biti tako i u budućnosti. No, u vrijednosnoj hijerarhiji, za pripadnike NNS-a slovenski, odnosno jugoslavenski nacionalizam bio je daleko ispred vjerske odrednice Slovenaca. Nacionalna ideologija NNS-a bila je snažno prisutna u stranačkom djelovanju u etnički mješovitim gradovima poput Trsta i Gorice.⁹ Štoviše, miješanje slovenskih, talijanskih i njemačkih interesa u tim je krajevima često bilo indikator budućih političkih pomaka u rješavanju nacionalnoga pitanja na razini čitave Monarhije. Trst je, naime, bio iznimno geopolitički važan zbog funkcije poveznice s Dalmacijom i dalje s bosanskohercegovačkim područjima.¹⁰ Slovenci su u gradu polako počeli oblikovati karakterističan sloj građanstva, koji je prethodno komplementarni odnos između slovenskih poljoprivrednika i talijanskoga građanstva narušio natjecanjem na kulturnom i političkom polju u samom gradu.¹¹ Usporedno s oblikovanjem slovenske građanske elite, pod utjecajem talijanske političke konkurencije slovenski je puk preuzimao određene elemente liberalnoga svjetonazora, odmaknuvši se tako od tradicionalnoga katoličko-narodnjačkog pola kojem je obično težio slovenski poljoprivrednik, te time jačao tršćanske slovenske liberale. Pitanje vjerske pripadnosti postalo je manje važno jer nije činilo razliku između Talijana i Slovenaca (te Hrvata), a istovremeno je upravo jezični identitet postajao sve važniji, što je zapravo predstavljalo i glavne ideološke čimbenike razdvajanja liberalnoga i katoličko-narodnjačkoga dijela slovensko-hrvatskoga pokreta. S južnoslavenskoga aspekta, kulturno-političko i unutar toga jezično natjecanje u Trstu ispostavilo se kao važan dio u mozaiku borbe za primat u primorskim gradovima istočnoga Jadrana,

⁸ Da su ostale komponente tadašnjega liberalnog svjetonazora bile u drugom planu jasno se očitovalo u trenucima kad je stranka radi postizanja slavenskoga zajedništva i lakšega zastupanja slovenskih interesa nasuprot njemačkim i talijanskim aspiracijama bila spremna odreći se svojih inače srodnih liberalnih njemačkih i talijanskih partnera. Tako su se primjerice nakon izbora 1897. poslanici NNS-a uključili u djelovanje Slavenskoga kršćansko-nacionalnog saveza (*Slavischer christlich-nationaler Verband*) i kao odlučujući faktor omogućili tijesnu većinu (215 nasuprot 210 mandata) konzervativnom političkom polu na državnoj razini (Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v Dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v Habsburški monarhiji 1897-1914* (Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001), 20).

⁹ Ernst Bruckmüller, „Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva”, *Zgodovinski časopis* 45 (1991), br. 3: 369-389.

¹⁰ Marta Verginella, „Prihod vlaka v Trst”, *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 4 (1997), br. 2: 59-65.

¹¹ Marta Verginella, *Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1990), 8.

stoga je bilo prirodno da se slovenske političke elite oslanjaju na Hrvate i na širi južnoslavenski koncept, koji je predstavljao antitezu talijanskoj iredentističkoj doktrini, koja je pokušavala dokazati isključivo pravo Talijana na cijelo Primorje.

Krajem 19. stoljeća slovenski su liberali bili nešto agilniji od ostalih slovenskih stranaka. Hribar i njegov nasljednik na položaju ljubljanskoga gradonačelnika Ivan Tavčar održavali su brojne kontakte s Hrvatima, a Tavčar je slovenski liberalizam pokušao vezati uz hrvatsku liberalnu nacionalnu ideju Ante Starčevića te je ubrzo postao poznat po svojim zdravicama u kojima je Slovence nazivao „planinskim Hrvatima”. Tavčar na taj način u kratkom vremenu preuzima vodeću ulogu u povezivanju s hrvatskim strankama,¹² a rješenje za manjak tradicije države, što su njemački i talijanski političari često predbacivali Slovincima, pokušao je naći u povijesnom hrvatskom državnom pravu te pozivanjem na Pragmatičku sankciju Hrvatskoga sabora iz 1712. godine.¹³ I Hribar već tada biva jednim od najgorljivijih zagovornika najprije hrvatsko-slovenskoga, a poslije i širega južnoslavenskog ujedinjenja. Slovenski su liberali oslonac u Hrvatima ponajprije tražili u Primorju. Prisutnost hrvatskih, talijanskih i slovenskih nacionalnih elemenata u primorskim krajevima Monarhije implicirala je, naime, trokut odnosa u koji su se miješali i austrijska vlada i srpski element iz dalmatinskoga zaleđa. No, isprva nije bilo previše pogledavanja prema Srbiji. Štoviše *Edinost*, glavni časopis tršćanskih liberala, još je 1887. objavila: „ako Austrija ne ujedini Bosnu i Hrvatsku, prije ili kasnije će ju izgubiti. Srbi ju smatraju svojim nasljeđem i samo će čekati povoljnu priliku da ju otmu. To bi bilo loše za Hrvate i Slovence. ... Bez podrške Srba koji ne vole Hrvate, Hrvatska bi pala pod mađarsku ili njemačku prevlast. Mi Slovenci također se ne možemo nadati podršci Srba. Oni su samo Srbi, ne vole Hrvate ni Bugare, ne vole čak ni Ruse, ne vole mnogo slušati o slavenskom reciprocitetu. Samo sanjaju o svojem srpskom carstvu i misle da se Balkan mora pokoriti Srbima. Ne bi se oni brinuli za sudbinu Slovenaca, samo da ih stave pod svoju vlast, jer mi po njihovu mišljenju potpadamo pod ‘srpsko carstvo’. Hrvati su posve drukčiji. Oni su već bili spremni prihvatiti naziv Iliri da bi olakšali udruživanje Slovenaca i Srba; neće zahtijevati nikakve povlastice, priznaju nas kao potpuno ravnopravnu braću.”¹⁴

U svojoj težnji za većom političkom emancipacijom, pored povezivanja s istarskim, primorskim i dalmatinskim Hrvatima, slovenski liberali iz Primorja često su se pokušavali vlastima u Beču predstaviti kao zaštitni bedem austrijskih in-

¹² Stjepan Matković, „Ivan Tavčar i njegov odnos prema Hrvatskoj”, u: *Tavčarjev zbornik*, ur. Igor Grdina (Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015), 151-159; Andrej Rahten, *Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političkih odnosov v habsburški monarhiji 1848-1918* (Ljubljana: Nova revija, 2005), 73-83.

¹³ Rahten, *Zavezništva in delitve*, 64.

¹⁴ *Edinost* (Trst), 17. 8. 1887., 1-2.

teresa na Jadranu.¹⁵ Zajednička točka slovensko-hrvatskoga partnerstva bila je ideja treće jedinice unutar Habsburške Monarhije, koja je bila u središtu političke pažnje sve do raspada Habsburške Monarhije. Prema slovenskim željama, treća je jedinica trebala uključivati i obalne, tj. tršćanske Slovence. Štoviše, osim Zagreba i Ljubljane, upravo je Trst prema određenim idejama s početka 20. stoljeća trebao biti jedan od tri glavna grada željene južnoslavenske državnopravne formacije unutar Monarhije.¹⁶ Hrvati i Slovenci tada su u velikoj mjeri svoje interese ujedinjeno zastupali nasuprot ambicijama talijanskih iredentista. U takvu recipročnom odnosu primorski Slovenci branili su hrvatski primat u Zadru i Rijeci, a hrvatske novine podržavale su slovenske želje o uspostavi slovenskih institucija u Trstu.¹⁷

Slovenski su se naprednjaci s Hribarom na čelu aktivno uključivali na hrvatsku političku pozornicu potičući uspostavljanje sestrinskih stranaka istoga političkog usmjerenja, koje bi se potom trebale ujediniti u zajedničku političku platformu.¹⁸ Još je 1893. Hribar kalkulirao s potencijalnim ujedinjenjem svih hrvatskih i svih slovenskih političkih stranaka,¹⁹ no uskoro biva primoran odustati od toga, ponajprije zbog činjenice da slovenski katolički narodnjaci preuzimaju nadzor nad sve većim dijelom hrvatsko-slovenskih političkih kontakata. U tom se razdoblju oblikuje i njegov osobni animozitet prema vođi slovenskih katoličkih narodnjaka Ivanu Šusteršiču, koji pak mnogo energije troši ne bi li isključio NNS iz svih relevantnih područja u austrijskoj politici. Unatoč nesposobnosti prelaženja preko unutar-slovenskih razmirica, Hribar i NNS ostaju na liniji što tješnjega kulturnog i političkog povezivanja Južnih Slavena, što se među ostalim manifestira i isticanjem potrebe za jezičnom konvergencijom. Slovenski su liberali u to vrijeme zauzimali stav da bi za Slovence bilo bolje da nemaju jezične samobitnosti.²⁰ Ipak, početkom 20. stoljeća i kod velikoga dijela slovenskih liberala bila je ukorijenjena misao da su Slovenci možda već zakasnili s jezičnim ujedinjenjem. Primjerice, prilikom kritike politike hrvatskoga „novoga kursa”, koji je pokušao na svoju stranu pridobiti Talijane, Mađare i Srbe protiv austrijskih Nijemaca, odnosno političkoga Beča, 1906. tršćanska je *Edinost* pisala: „Propustili smo pravi trenu-

¹⁵ Jože Pirjevec, *Trst je naš! Boj Slovencev za morje (1948-1954)* (Ljubljana: Nova revija, 2007), 40-41; Rahten, *Zavezništva in delitve*, 105-149; Milica Kacin-Wohinz, Nevenka Troha, *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956. Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije* (Ljubljana: Nova revija, 2001), 26.

¹⁶ Jože Pirjevec, intervju, *Cesarski Trst in Slovenci. 2. del, Preporod. Dokumentarna emisija*, ur. Valentin Pečenko (Ljubljana: TV Slovenija, 2013).

¹⁷ Milan Pahor, *Slavjanska sloga. Slovenci in Hrvati v Trstu. Od avstroogrške monarhije do italijanske republike* (Trst: TT EST, 2004).

¹⁸ *Slovenski narod* (Ljubljana), 5. 6. 1906., 1.

¹⁹ Janko Pleterški, „Jugoslovenska misel pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade (1879-1983)”, *Zgodovinski časopis* 29 (1975), br. 3-4: 263-275 (272).

²⁰ Ivan Hribar, *Moji spomini. II. del* (Ljubljana: Slovenska matica, 1984), 9.

tak kad smo se trebali ujediniti s Hrvatima radi zajedničkoga književnog jezika. Slovenci su lišeni svake vitalnosti i zbog toga ne možemo zahtijevati da se Hrvati odreknu toliko velikog cilja kakav bi bio dogovor s Talijanima. Pa, to nitko neće poreći i svaki pravi Jugoslaven žali što nemamo zajednički književni jezik; jer da smo ga imali, razvoj naše književnosti i naš kulturni razvoj općenito bili bi drugačiji. Ali što je, tu je. Ako je počinjen grijeh – to je grijeh prošlosti. Današnja generacija Slovenaca ne može učiniti ništa u vezi s tim i ne preostaje joj ništa drugo nego računati s postojećom činjenicom.”²¹ Tršćanski su slovenski liberali zapravo samo ponovili tezu koju su preuzeli od hrvatskoga političara Ante Tresića Pavičića, kojega su kritizirali zbog njegova podilaženja talijanskim interesima u Trstu i Istri. Časopis *Edinost* objavljuje: „Dakle, mi Slovenci smo za gosp. dr. Tresića izgubljen narod jer s Hrvatima nemamo zajednički književni jezik! Uzмимо na trenutak ovaj Tresićev argument i upitajmo gospodina doktora: A što je s istarskim Hrvatima?! Ti bi valjda trebali imati s dr. Tresićem istu hrvatsku majku i isti – zajednički književni jezik!! A u Istri ima oko 150.000 Hrvata. Ovo je već broj duša koje ne bi voljno žrtvovali ni najveći narodi, a kamoli malen poput hrvatskoga!”²²

Nakon toga, u vrijeme balkanskih ratova 1912. i 1913., slovenski su liberali najprije doživjeli procvat panslavističke ideje, a nakon drugoga kruga ratova odrekli su se Bugara i priklonili srpskom jugoslavenskom konceptu.²³ U to je vrijeme sve više objava liberalnih časopisa bilo usmjereno na Srbiju i srpski jezik. Isprva su govorili o lošem položaju slovenskoga jezika u Austriji, naglašavajući da su čak i Srbi u Osmanskom Carstvu imali veću jezičnu autonomiju,²⁴ da bi ubrzo potom počeli isticati i važnost srpskoga jezika za sve Južne Slavene. Za odnos prema hrvatskom jeziku najvažnija je pak anketa liberalne revije *Veda* iz Gorice koju je 1913. proveo krug okupljen oko Frana Ilešića. U anketi su sudjelovala 32 intelektualca, od toga 20 slovenskih, 10 hrvatskih te po jedan srpski i češki, a pitanja su bila sljedeća:²⁵

- Kakav odnos želite između Slovenaca i Hrvata? Jeste li zadovoljni trenutnom vezom?

²¹ *Edinost*, 1. 2. 1906., 1.

²² *Edinost*, 2. 2. 1906., 1.

²³ Igor Ivašković, „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova u Primorskoj pred Prvi svjetski rat“, *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 1: 193-217.

²⁴ „Jugoslavenske su pokrajine dosad bile posljednja briga austrijskih državnika ... u turskim su vilajetima Srbi i Bugari postigli barem jezičnu ravnopravnost u upravi i pravo na sve vrste škola na svom jeziku, dok Slovenci to u Austriji, npr. u pokrajinama Koruškoj i Štajerskoj, ni danas nemaju. Srbi čak 20 godina imaju potpunu gimnaziju u Solunu, dok Slovenci u Koruškoj nemaju ni pučku školu” (*Slovenski narod*, 31. 12. 1912., 1-2).

²⁵ *Veda* (Gorica), 1913., 97-113, 213-226, 311-385; Lojze Ude, *Slovinci in jugoslovanska skupnost* (Maribor: Obzorja, 1972), 65-68.

- Je li područje slovenskoga jezika dovoljno veliko za uspješan razvoj svih grana književnosti i znanosti?
- Je li poželjno slovenski jezik razvijati potpuno neovisno o hrvatskom jeziku?
- Želite li da Slovenci potpuno napuste svoj jezik?
- Smatrate li veliku srodnost dvaju jezika uspješnim preduvjetom budućega spajanja?
- Mislite li da se približavanje i konačno jezično ujedinjenje može dogoditi samo ustavnim i političkim promjenama?

Iz rezultata je vidljivo da su trojica ispitanika bila za potpuno napuštanje slovenskoga jezika (Frano Supilo, Stojan Novaković (predsjednik srpske akademije) i Milan Kresić). Za načelno napuštanje slovenskoga jezika bili su: Franc Heric, Ivan Hribar, Fran Ilešič, Fran Milčinski, Petar Tomić i Pavel Turner. Za očuvanje slovenskoga bili su: Anton Bezenšek, Anton Dermota, Karel Kadlec, Dragotin Lončar, Antun Gustav Matoš, Maks Pleteršnik, Dušan pl. Preradović, Josip Sernec, Karel Slanc, Saša Šantelj, Rajko Šinek, Henrik Tuma i Mihael Vošnjak. Za očuvanje slovenskoga jezika u prosvjeti i dijelovima književnosti bili su: Nikola Zvonimir Bjelovučić, Vjekoslav Kisovec, Rajko Perušek, Ladislav Polić, Milan Rešetar, Josip Smodlaka, Josip Šilović, Milan Krešić i Bogumil Vošnjak. Ivo Šorli nije dao jasan odgovor, ali je zahtijevao odlučnost i transparentnost. Smatrao je naime da bi odricanje Slovenaca od jezika najprije zahtijevalo njihovo prihvaćanje hrvatskog identiteta „u srcima“ te da bi stapanje u jednu naciju zahtijevalo više desetljeća dug proces. U analizi je svakako zanimljivo Hribarovo mišljenje. On je smatrao da treba što više upotrebljavati slovenski jezik, no da će se on prirodno stopiti s hrvatskim. S druge strane, donekle iznenađujuće, najveći zagovornik slovenske jezične samobitnosti bio je Antun Gustav Matoš. Na pitanje treba li se slovenski jezik razvijati neovisno o hrvatskom odgovara: „Svakako.” Na pitanje trebaju li se Slovenci odreći svojega jezika odgovara pak: „Nikako.”²⁶

Katolički narodnjaci – od suzdržanosti do prihvaćanja ideje hrvatskih pravaša

Slovensko katoličko političko društvo formirano je 26. siječnja 1890., a prvi je predsjednik postao Karel Klun, koji je bio protiv suradnje s Hrvatima, i kulturne i političke, te se 1896. u pokrajinskom saboru Kranjske zalagao za priključenje Žumberka toj slovenskoj pokrajini.²⁷ No, među ustanoviteljima je bio i Ivan Šusteršič, koji će se, unatoč početnom dijeljenju Klunova stava o Hrvatima, ubrzo

²⁶ Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, 25-26.

²⁷ Marko Zajc, *Kje se slovensko neha in hrvaško začne: slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja* (Ljubljana: Modrijan, 2006), 347.

prometnuti u najutjecajnije osobu na slovenskoj političkoj pozornici i najvećega zagovornika političkoga ujedinjenja s Hrvatima.²⁸ Iako stranka formalno nikad nije bila ustanovljena, 1892. je godina za koju se smatra da Katolička narodna stranka (KNS), poslije preimenovana u Slovensku narodnu/pučku stranku (SLS), počinje s radom. Katolički narodnjaci predvođeni Šusteršičem na prijelomu stoljeća imali su najveću podršku među slovenskim stanovništvom i kod katoličkoga klera, koji se nerijetko neposredno uključivao u političku djelatnost stranke. Taj se odnos slovenskoga dijela Crkve prema SLS-u, prema ostalim političkim stankama i općenito prema političkoj situaciji najlakše može iščitati iz dnevnčkih zписа ljubljanskoga biskupa Antona Bonaventure Jegliča.²⁹

Šusteršiču je početkom stoljeća položaj unutar stranke primarno omogućavala upravo Jegličeva potpora, kao što ga je podupirala i većina slovenskoga klera, no svoju je legitimnost vođa SLS-a temeljio na činjenici da je imao pristup i najvišim položajima u hijerarhiji Habsburške Monarhije te je nerijetko i sam obnašao važne funkcije, primjerice 1912. poglavara Kranjske (*Landeshauptmann*). Njegovi su stavovi umnogome odražavali i stavove katoličko-narodnjačkoga biračkog tijela, koje je Habsburšku Monarhiju kao konglomerat narodnosti većinom doživljavalo kao danost u kojoj je bilo rođeno. U tom je pogledu slovenska katolička većina bila daleko od percepcije Monarhije kao Danteova pakla, kako je to 1899. iz tobože južnoslavenske perspektive opisao Miroslav Spaljkić,³⁰ čije je političko djelovanje obilježila sklonost ruskim interesima.³¹ Upravo suprotno, najutjecajniji članovi slovenske katoličko-narodnjačke političke elite Monarhiju su percipirali kao utočište malih naroda, odnosno kao zaštitu pred imperijalističkim ambicijama velikih susjeda. Ta se karakteristika KNS-a/SLS-a očitovala u istupima njegovih glavnih ideologa sve do Prvoga svjetskog rata.³² Na makrogeopolitičkom planu, dakle, KNS-u/SLS-u početkom 20. stoljeća nikako ne možemo pripisati panslavističko usmjerenje, jer prema Rusiji taj politički pol sve od kraja 80-ih godina 19. stoljeća nije imao simpatije. Pogotovo se to očitovalo u časopisu *Rimski katolik*, pod uredništvom Antona Mahniča (Antun Mahnić), koji će se ubrzo prometnuti u jednoga od najvažnijih Slovenaca u hrvatsko-slovenskoj suradnji.³³

²⁸ Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928), 29-31.

²⁹ Anton Bonaventura Jeglič, *Jegličev dnevnik* (Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015), 424.

³⁰ Miroslav Spaljkić bio je srpski diplomat i poslanik u Bugarskoj neposredno pred balkanske ratove 1912. i 1913.

³¹ Miroslav Spaljkić, *La Bosnie et L'Herzegovine. Etude d'histoire diplomatique et de droit international* (Pariz, 1899), xxii.

³² Aleš Ušeničnik, primjerice, upravo je u katoličkoj solidarnosti vidio spas pred najezdom liberalizma u kojem bi se mali narodi utopili u velikima, stoga je sama ideja liberalizma bila nespojiva sa slovenskim narodnim interesima: „Ako nas išta može spasiti, to će biti samo katolička ideja izražena u sloganu: Sve za vjeru, dom, Cara!” (Aleš Ušeničnik, „Kardinal Missia in katoliška renesanca med Slovenci”, *Katoliški obzornik* 6 (1902), br. 2: 156).

³³ Pleterski, „Jugoslavanska misel pri Slovencih”, 263.

Za razliku od liberala, katolički narodnjaci imali su lakši pristup povezivanju s drugim političarima na državnoj razini. U austrijskom su parlamentu pored traženja partnerstva s Hrvatima pokušavali graditi i most prema drugim slavenskim političkim predstavnicima, prije svega Česima. Isprva su se štoviše politička partnerstva slovenskih katoličkih narodnjaka odnosila isključivo na koalicije sa snagama unutar austrijskoga dijela Monarhije. Šusteršič je, naime, svoju lojalnost Habsburgovcima pokazivao i na taj način da nije ni implicitno pokušavao rušiti dualističko uređenje Monarhije. U tome treba tražiti razlog zašto je sam Šusteršič na početku bio nesklon povezivanju s hrvatskim strankama iz ugarskoga dijela. Primjerice, izričito je bio protiv formulacije „slovensko-hrvatska uzajamnost” u rezoluciji na 1. slovenskom katoličkom saboru. Prilikom konstituiranja KNS-a/SLS-a 1892. malo je nedostajalo da se ustanovi i slovensko-hrvatska katolička politička organizacija. Umjesto toga na kraju je prihvaćen Šusteršičev prijedlog formulacije „tijesan savez katolika raznih austrijskih naroda”, čime je preglasan Janez Evangelist Krek, koji je bio skloniji zajedničkoj organizaciji. Šusteršič i Mahnič tada su smatrali da je slovenskim katolicima nužan zadatak najprije preuzeti slovenske gradove od liberala, pa se tek onda povezati s Hrvatima.³⁴ Posljedično Šusteršič nije bio ni među slovenskim pobornicima prihvaćanja hrvatskoga državnog prava kao dijela programa KNS-a na Trsatu 12. listopada 1898.³⁵ Tada izaslanstvo stranke u sastavu Janez Krek, Andrej Kalan i Janko Brejc na skupštini Stranke prava izjavljuje da uime svoje stranke pristaju uz pravaški program, što Krek obrazlaže riječima: „Mi Slovenci moramo se udružiti s Hrvatima na temelju hrvatskoga državnog prava. Potrebu za tim zajedničkim radom potvrđuju prije svega posljednji događaji u državnom saboru u Beču. Zastupnici slovenski i hrvatski, u prvom redu oni koji pripadaju Stranci prava, trude se ispovovati najnužnija prava za opstanak slavenskih naroda na jugu. No njihov je trud uzaludan, a uvjerenje sve čvršće da za nas Beč ima gluhe uši. Razdvojeni smo preslabi da bi nas uzimali u obzir, zato se moramo udružiti, i to na temelju velike ideje koju zastupa Stranka prava, stojeći na stajalištu hrvatskoga državnoga prava.”³⁶ Toj se politici na kraju priklonio i Šusteršič, koji je do 1905. već postao jedan od najgorljivijih zagovornika uključivanja Slovenaca u hrvatski državni koncept utemeljen na državnom povijesnom pravu Hrvata.

U nedostatku vlastitih državnopravnih instituta slovenske je katoličke narodnjake već nekoliko godina prije 1905. karakteriziralo traženje oslonca u hrvatskim povijesnim državotvornim zamislama. S područja Kranjske ta se strategija širila i u Korušku te Štajersku. Primjer toga govor je Janka Brejca na saboru Katoličkoga

³⁴ Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, 39-43.

³⁵ Janko Pleterski, „Pogledi Ivana Šusteršiča na jugoslovansko gibanje, samoodločbo in Jugoslavijo”, u: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: narodna vlada države SHS in sloveenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana: Slovenska matica, 2000), 99-108.

³⁶ Janko Prunk, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945* (Ljubljana: Društvo, 1986), 164-165.

političkog i gospodarskog društva za Slovence u Koruškoj 12. studenog 1905.: „Dobro smo okusili sladunjavost njemačke nadmoći, naša je povijest puna ugnjetavanja i nepravde, bahata oholost austrijskih Nijemaca i bezdušni prezir prema pravima drugih pravi je uzrok nepodnošljivih prilika u zemlji – moramo i želimo izaći iz takve situacije! Put kojim moramo ići jasno nam je označen poviješću, zemljopisnim položajem, potrebama i željama našega naroda – težimo prema jugu, u savezu s našom braćom Hrvatima. Jedinstvo Slavena, to mora biti naše geslo, državno-pravna zajednica Slovenaca i Hrvata pod žezlom dinastije Habsburg mora biti naš dalekosežni politički cilj, ta težnja mora postati točka našega političkog programa.”³⁷ U takvim okolnostima Zagreb, odnosno Hrvatska zbog svojega položaja i relativne većine hrvatskoga stanovništva bili su središte austroslavenskih, odnosno katoličkih južnoslavenskih koncepata, što se do početka Prvoga svjetskog rata oblikovalo kao temeljna vizija rješavanja južnoslavenskoga pitanja slovenskih katoličkih narodnjaka.³⁸

Kod većine Slovenaca, pogotovo među ruralnim Slovencima koji su tješnje bili vezani uz Rimokatoličku crkvu i SLS, kao što je vidljivo iz navedenoga Brejčeva govora, čak ni u onim dijelovima gdje su Slovenci najviše osjećali pritisak Nijemaca, nije bio prisutan antihabsburški sentiment. Naime, Habsburška Monarhija ipak je, unatoč svemu, najbolje štitila manje narode jer je jedinstvo gradila na lojalnosti caru i kralju, a ne na pripadnosti istom etničkom korpusu.³⁹ KNS/SLS je stoga karakterizirao kontinuitet napora za očuvanje Habsburške Monarhije i istodobno njezino reformiranje u pravcu povećanja vlastite političke i jezične autonomije. Dok je u Hrvatskoj ta tendencija artikulirana političkim ciljem što veće revitalizacije povijesnoga državnog prava i povezivanja barem onih teritorija koje bi obuhvaćala Trojedna kraljevina, slovenske političke stranke nastojale su primarno konsolidirati vlast na nižim razinama u područjima sa slovenskom većinom. Početkom 20. stoljeća nije dakle bilo upitno s kim KNS/SLS želi povezati slovenske pokrajine da bi i Slovenci postigli viši stupanj političke i jezične emancipacije. To su bile upravo hrvatske katoličke pokrajine, a sam pojam jugoslavinstvo odnosio se gotovo isključivo na povezivanje slovenskoga i hrvatskoga naroda. Jugoslavija u tom kontekstu nije bila nešto nespojivo s Habsburškom Monarhijom, nego upravo suprotno: „Hrvati i Slovenci su prema mišljenju istaknutih članova KNS-a/SLS-a predstavljali ‘djecu južnoslavenske majke koja je sjedila uz noge preuzvišene majke Austrije’”⁴⁰

³⁷ *Mir* (Klagenfurt/Celovec), 23. 11. 1905., 1.

³⁸ John R. Lampe, *Yugoslavia as history. Twice there was a country* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 73-74; Rene Lovrenčić, *Geneza politike „novog kursa”* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1972), 22.

³⁹ Taras Kermauner, *Med hlapčevstvom in samobitnostjo* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1986), 23.

⁴⁰ Rahten, *Slovenska ljudska stranka v Dunajskem parlamentu*, 25-26.

Južnoslavenska politička ideja kod KNS-a/SLS-a imala je snažan katolički predznak, što je u bitnom dijelu njegova članstva bila posljedica stvarnih ideoloških uvjerenja, no djelomično je to bio i jedini mogući put k ostvarenju veće samostalnosti Slovenaca. Naime, to je jedino jugoslavenstvo na koje bi car i dio utjecajnih političara, poslije poznatih pod nazivom „belvederski krug”, mogli pristati. Upravo je oslanjanje na potonje bila konstanta u politici KNS-a/SLS-a, a u skladu s tim katolički su narodnjaci često izražavali i negodovanje mađarskom politikom, posebice onim dijelom koji se odnosio na Hrvatsku-Slavoniju. Slavenški savez, politička tvorba u bečkom parlamentu pod vodstvom Ivana Šusteršiča sastavljena od Slavenskoga središta i Hrvatsko-slovenskoga kluba, u tom je kontekstu podupirao proteste Hrvata protiv režima Khuen-Héderváryja.⁴¹ Koliko je važno bilo katoličko južnoslavensko usmjerenje za KNS/SLS posredno se moglo iščitati i iz antagonizma prema slovenskim liberalima, koje su primjerice nakon izbora u prosincu 1900. katolički narodnjaci na svaki način pokušali izolirati, odnosno isključiti iz širega južnoslavenskog povezivanja. U određenim su se trenucima upravo hrvatski političari iz Istre i Dalmacije suprotstavljali tome, no takva je politika marginalizacije NNS-a u duljem periodu rezultirala daljnjim približavanjem slovenskih liberala srpskim političkim krugovima.⁴²

U kontekstu dokazivanja lojalnosti Habsburškoj Monarhiji SLS je predvođen Šusteršičem 20. listopada 1912. kao svoju političku platformu potvrdio program pravaša, a vodeći katoličko-narodnjački list, *Slovenec*, to je komentirao na sljedeći način: „Danas i sutra su važni dani; slovenski i hrvatski narod, jedan po krvi, jeziku i duhu, sada su politički ujedinjeni, smatraju predstavnici S. L. S. i Stranke prava. Od sada će cijeli svijet znati da ne može biti granice između Slovenaca i Hrvata, koje je dosad dijelila samo nesretna povijest. Politička podjela između slovenskih rodova s jedne strane i Hrvata s druge strane djelo je naših neprijatelja. Svijest našega naroda, protek vremena, naš kulturni napredak i naša budućnost više ne mogu patiti. Došao je trenutak kad se ovaj naš ideal mora početi ostvarivati. Ako ne želimo oduzeti mogućnosti daljnjega razvoja, moramo se udružiti s Hrvatima, a oni s nama, jer su i oni ugroženi. Naš je narod tu ideju odavno shvatio. ... Među nama nema bitne razlike; hoćemo li postati Slovenci Hrvati ili obratno, ili ćemo si svi zajedno nadjenuti drugo ime, nije bitno. No, moramo odbaciti jednu misao: da se teži samo kulturnom jedinstvu, a politička jedinica da je fantomska priča. Mišljenja smo da je političko ujedinjenje Slovenaca i Hrvata toliko potrebno da to moramo postići, pa neka košta koliko košta, i da nam cilj mora biti isti kao i kulturni. Dualizam je ono što nas najviše tlači, trenutni politički razdor među Slovencima, koji nas dijeli na pet država,

⁴¹ Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, 134-135.

⁴² Najprije se ta suradnja očitovala u povezivanju zastupnika NNS-a i dvojice srpskih zastupnika iz Dalmacije u bečkom Carevinskom vijeću 1901., što je slovenskim liberalima otvorilo vrata prema Srbiji i srbijanskoj političkoj eliti (*Slovenec* (Ljubljana), 25. 5. 1901., 1).

nemogućnost da se uspješno naslonimo na Hrvate kulturno nas guši, predaje nas Nijemcima i Talijanima ... Političko ujedinjenje s Hrvatima daje nam slobodu, odmor, široko polje za naše djelovanje, rasterećuje sjevernu granicu germanskoga pritiska, otvara put u bolju budućnost.⁴³ Ni Krek se dakle nimalo nije protivio stavu o jednoj, hrvatsko-slovenskoj političkoj naciji. Dapače, svojim je studentima i dalje govorio da su Slovenci ustvari planinski Hrvati. Aleš Ušeničnik, jedan od vodećih ideologa SLS-a, u svojem je spisu *Slovenci in Hrvati* iz 1913. također ustvrdio da je za Slovence kroatizacija mnogo bolja od germanizacije. Naime, Slovenci bi u tom slučaju od Hrvata trebali preuzeti samo jezik, dok bi, prema njegovu mišljenju, s drugih kulturnih aspekata Hrvatima mogli dati mnogo više, što bi zapravo onda Hrvate u većoj mjeri napravilo Slovincima nego obrnuto.⁴⁴ Drugim riječima, akulturacija u Hrvate je mnogo bolja od asimilacije u Nijemce, jer u prvom slučaju Slovenci u velikoj mjeri utječu na Hrvate, a u drugom slučaju nestaju.⁴⁵ Iz svega se, ipak, jasno očituje da je branjenje ideje o kulturnom jedinstvu Slovenaca i Hrvata u prvom redu bilo motivirano ciljem političkoga ujedinjenja sa svrhom zaštite slovenskih područja pred Talijanima i austrijskim Nijemcima.

Socijaldemokrati – između slovenske samobitnosti i jedinstvenoga jugoslavenskog jezika

U političko natjecanje katoličkih narodnjaka i liberala na slovenskim područjima tek su povremeno uskakali socijaldemokrati pod vodstvom Etbina Kristana, no Jugoslavenska socijaldemokratska stranka (*Jugoslovanska socialdemokratska stranka* – JSDS) ni na jednim izborima nije polučila veći uspjeh, čak se nije uspjela izboriti za mjesta ni u pokrajinskim (zemaljskim) saborima, stoga je bitno zaostajala u odnosu na katoličke narodnjake i liberale glede svojega političkog utjecaja. To, dakako, ne znači da socijaldemokratske ideje nisu bile prisutne već tada i među Slovincima.⁴⁶ Manji utjecaj na svakodnevni život Slovenaca posljedica je i toga da relativno dugo nije postojala zasebna slovenska socijaldemokratska stranka, nego su slovenski socijaldemokrati sudjelovali neposredno u au-

⁴³ *Slovenec*, 19. 10. 1912., 1.

⁴⁴ Jurij Perovšek, „Ušeničnik in jugoslovanstvo”, u: *Aleš Ušeničnik: čas in ideje, 1868-1952. Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, ur. Matija Ogrin i Janez Juhant (Celje: Mohorjeva družba, 2004), 97-110 (102).

⁴⁵ Zajc, *Kje se slovensko neha in hrvaško začne*, 278.

⁴⁶ Posebice su snažna uporišta socijaldemokrata bili Trst (23-24% glasova) i Koruška (14-15% podrške), no te mandate nisu osvajali Slovenci nego Talijani i Nijemci. Ako gledamo samo područje današnje Slovenije, JSDS je 1907. godine osvojio oko 6% glasova, a na zadnjim parlamentarnim izborima oko 7% (Vida Deželak Barič, „Stranke marksističnoga idejnopolitičnoga tabora na Slovenskem 1896-1941”, *Prispevki za novejšo zgodovino* 57 (2017), br. 1: 84-111).

strijskoj političkoj formaciji.⁴⁷ Tek nakon razočaranja zbog neizbora slovenskih predstavnika u stranačko vodstvo, u Ljubljani se 15. i 16. kolovoza 1896. održao konstitutivni sabor JSDS-a.⁴⁸ Pritom je pridjev „jugoslavenska” izabran upravo s ciljem osnivanja socijaldemokratske stranke za sva južnoslavenska područja u Monarhiji, a na kritike o nenarodnom djelovanju Kristan je odgovarao da JSDS nije ni protunarodna ni nenarodna, nego međunarodna stranka.⁴⁹ Slovenski su socijaldemokrati pri rješavanju nacionalnoga pitanja slijedili austromarksistički koncept koji se temeljio na personalnoj autonomiji,⁵⁰ a takav neteritorijalni pristup nacionalnom pitanju otežavao je socijaldemokratima generiranje državnih ideja jer je svakoj takvoj ideji nedostajala definicija teritorija kao konstitutivnoga elementa države. No, to ne znači da su bili inertni u iskazivanju stavova prema Hrvatima i hrvatskom jeziku.

Stavovi Henrika Tume

Jedno od najdetaljnijih geopolitičkih promišljanja jugoslavenskoga (i unutar njega slovenskog) pitanja iz onoga vremena među Slovencima ponudio je Henrik Tuma, najprije član slovenskih liberala (NNS), a potom socijaldemokrata (JSDS), koji je u siječnju 1907. izdao knjižicu naslova *Jugoslovanska ideja in Slovenci* (Jugoslavenska ideja i Slovenci). Južnoslavensko je pitanje postavio u širi geopolitički kontekst, u kojem su nadiruća talijanska i njemačka nacionalna ideja ugrožavale Austriju, pogotovo uslijed ugarskih ambicija širenja prema Jadranu, dok je kao glavni plijen Tuma označio područje Balkana, koje bi se trebalo osloboditi kad Osmansko Carstvo dovoljno oslabi. Južne Slavene i Albance stoga vidi kao metu njemačkoga, talijanskoga i mađarskoga imperijalizma, a Slovence kao najistureniju točku koja Nijemcima priječi put do Jadrana i Talijanima do Balkana.⁵¹ No pritom se obrušava na teze o Slovencima kao umirućem narodu koji ne može izdržati nalet snažnijih germanskih i romanskih susjeda, konstatirajući da su Slovenci ipak uspješno zadržali nepromijenjene narodne, odnosno jezične granice u posljednjih 100 godina: „Tvrđim da su Slovenci narod posve samobitan i prema prirodno-biološkom principu potpuno se razlikuju od susjednih narodnosti, a s druge strane došlo je i do potpune integracije unutar slovenskoga naroda. Ova diferencijacija također je stvorila trajne etničke granice prema Hrvatskoj, Nje-

⁴⁷ Enver Redžić, *Austromarksizam i jugoslavensko pitanje* (Beograd: Narodna knjiga, 1977), 191-192.

⁴⁸ Janko Pleterski, „Osemdeset let od ustanovitve slovenske delavske stranke”, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 25 (1977), br. 1: 48-52.

⁴⁹ Dušan Kermavner, Rudolf Golouh, Moša Pijade, *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*, tom 5: *Socialistično gibanje v Sloveniji: 1869-1920* (Beograd: Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja KPJ, 1951), 32.

⁵⁰ Andrej Rahten, „Avstromarksistični pogledi na jugoslovansko vprašanje”, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 4 (2009), br. 7-8 (1-2): 123-132.

⁵¹ Henrik Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci* (Gorica: Goriška Tiskarna A. Gabršček, 1907), 3-5.

mačkoj i Italiji. Prema jugu, u Goričkoj i u Istri, slovenski narod djeluje ofenzivno, tako da slovenski život (živalj) prodire na jug u Istru, dok u Goričkoj slovenizira sve strane elemente. ... I u samoj Italiji slovenski se živalj čvrsto drži, a današnje su zemljopisne granice iste kakve su bile početkom 19. stoljeća. Ni hrvatski živalj tamo gdje je najjači, u Banovini, ne napreduje prema Dolenjskoj i etnička je granica ostala tamo gdje je bila, u Bijeloj krajini. Hrvatski živalj u Međimurju ima premalo snage da bi prodro u Štajersku. ... Slovenska granica u Koruškoj i Štajerskoj prema Nijemcima otprilike je ista kao što je bila i u 17. stoljeću.⁵²

Tuma dakle, za razliku od katoličkih narodnjaka, koji su govorili o slovensko-hrvatskom, i liberala, koji su pisali o jugoslavenskom narodu, naglašava samobitnost Slovenaca koji na jugu i istoku graniče s Hrvatima. Prema Tumi, Slovenci su u usporedbi s početkom 19. stoljeća uspjeli potisnuti njemački jezik iz većine slovenskih gradova i trgova, iako je upravo njemački tada bio jedini jezik u službenoj uporabi. Slično opisuje i situaciju u Gorici, gdje je prema Tumi više Talijana učilo slovenski jezik nego obratno, i pogotovo u Trstu, u kojem broj i udio slovenskoga, hrvatskoga i srpskoga pučanstva raste. Prema Tumi, čak je i slovenski seljak u odnosu prema veleposjednicima drugih narodnosti bio u boljem položaju nego hrvatski seljak.⁵³

Tuma jasno diferencira Slovence kao kulturni i politički subjekt različit od Hrvata, a to potvrđuje i u nastavku knjižice: „Sada se za Slovence, Hrvate, Srbe i Bugare postavlja pitanje biološkoga ujedinjenja u viši organizam Jugoslavenstva. U tome su Slovenci potpuno diferenciran, samostalan individuum koji ima pravo odlučivati jednako kao i Hrvati, Srbi ili Bugari, a mi smo nezaobilazan, ako ne i odlučujući čimbenik u pitanju integracije. ... Svjesni svojega položaja i razvoja, Slovenci zajedno s jugoslavenskim plemenima moraju odgovoriti na pitanje kako urediti naše odnose s Talijanima i Mađarima radi zajedničke obrane od germanske invazije. Nacrt Velike Hrvatske, gledamo li na prethodno razvijeno biološko načelo, samo je goli i prazni san i ne može promijeniti *de facto* neovisan položaj Slovenaca. Bez nas Slovenaca ne može se riješiti pitanje zbližavanja Hrvata s Talijanima, ni pitanje Hrvata s Mađarima.”⁵⁴

Iz navedenoga se očituje razlikovanje četiriju južnoslavenskih naroda odnosno narodnosti, no Tuma ipak smatra da jugoslavenska ideja ima mogućnosti za uspjeh, polazeći od tadašnjega socijaldemokratskog postulata o prevladanosti koncepta nacije: „Nacionalnost je danas poraženo načelo. Počela je ekonomska integracija na socijaldemokratskim načelima, u trgovini i industriji putem trustova. S ovoga je gledišta opravdana i jugoslavenska ideja. Ona je moguća samo uz suradnju svih jugoslavenskih naroda. Rad na Velikoj Hrvatskoj, Velikoj Srbiji

⁵² Tuma, *Jugoslavenska ideja in Slovenci*, 10-11.

⁵³ Tuma, *Jugoslavenska ideja in Slovenci*, 13-14.

⁵⁴ Tuma, *Jugoslavenska ideja in Slovenci*, 10.

i Velikoj Bugarskoj, međutim, sprječava jugoslavensku ideju. Međusobno smo srodni jezikom, geografski smo vezani za jedan teritorij, po Jadranu i Dunavu na istoku jedan smo gospodarski subjekt. Ne postoji bolji način za uklanjanje šovinističkih velikih ideja od demokracije. Velikoj je jugoslavenskoj ideji otvoreno široko polje.”⁵⁵ Tuma dakle kritizira ideje velike Hrvatske, Srbije i Bugarske i pritom pozivanje na povijest smatra traženjem razdora koji prije svega koristi njemačka politika. U jednakom svjetlu, kao elemente razdora, vidi i različite vjeroispovijesti i pisma, dok su jezik, zemljopisni položaj i zajednički gospodarski interesi ono što bi trebalo povezati „Jugoslaveni”. Ipak, Tuma ne govori o jednom, nego o srodnim jezicima, a zanimljivo je da u tom pogledu smatra da su Hrvati sačuvali čišći jezik od Slovenaca te, slično poput Hribara, misli da bi se potonji ipak trebali priključiti „hrvatsko-srpskoj kulturi”,⁵⁶ dok bi umjesto podjele na katolički i pravoslavni dio Jugoslaveni trebali stremiti uspostavi novoga, „interkonfesionalnog” smjera u području religije.

Kao i većina slovenskih liberala te socijaldemokrata u ono vrijeme, Tuma kritizira politiku Austrije prema Hrvatima i Slovencima, koje u svojem dijelu Monarhije pokušava germanizirati ili talijanizirati, prepuštajući strateške točke na Jadranu Talijanima te potkopavajući mogućnost stvaranja hrvatsko-slovenske jedinice. Istovremeno austrijskom vrhu predbacuje prepuštanje drugoga dijela Hrvata ugarskom ugnjetavanju, što stvara otpor ne samo kod habsburških Južnih Slavena prema Monarhiji, nego sa strateškoga aspekta gura i Srbiju prema partnerstvu s Italijom, koja pak nikad nije bila iskreni saveznik Austriji.⁵⁷ Razmišljajući o pojavi „novoga kursa”, Tuma položaj Slovenaca ocjenjuje na sljedeći način: „Možemo li mi Slovenci, stisnuti u kut između germanstva, mađarstva i talijanstva, voljeti Austriju koja nam uskraćuje nacionalni život? ... S druge strane, imamo li jamstvo da ćemo pod Italijom sačuvati svoj nacionalni život? Nije li u njezinu interesu rastjerati i apsorbirati pleme koje živi ispod Julijskih Alpa, koje su s talijanskoga gledišta prirodne granice Italije na istoku? Austrija nam već sprema nacionalnu smrt, Italija će ju sigurno još brže. To je položaj nas Slovenaca!”⁵⁸ Kroz prizmu potencijalnoga žrtvovanja slovenskih interesa Tuma je kritičan i prema hrvatsko-talijanskom i prema srpsko-talijanskom dogovaranju o granici na Jadranu: „Ali i Hrvatska ili možda Velika Hrvatska, jednako kao i Velika Srbija kao saveznica Italije bit će zapravo samo male istočne suverene države. Italiji su potrebni balkanski Slaveni, Albanci, Rumunji, Grci i Mađari da si otvori ‘il mare nostro’, Jadransko more i Istok.”⁵⁹ Unatoč tomu, Tuma pozdravlja Riječku rezoluciju, koju percipira prije svega kao upozorenje Austriji, no ne i podilaženje

⁵⁵ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 15.

⁵⁶ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 20-21.

⁵⁷ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 42-44.

⁵⁸ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 44-45.

⁵⁹ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 45.

Mađarima ili Talijanima: „Austrija radi svojega opstanka treba Jadran i Balkan, bez balkanskih Slavena ne može dalje! Mađarskoj trebaju balkanski Slaveni da se riješi Austrije, bez njih nema nikakva izlaza. Stoga naš put mora biti samopouzdanje i samopomoć. Zato mi Slovenci pozdravljamo Riječku rezoluciju kao prvu pojavu toga samopouzdanja i samopomoći. To je usklik germanizacijski Austriji: dosta je više! Ali to je i poklič Mađarskoj i Italiji: ne preko nas! Nakon Riječke rezolucije za nas Jugoslavene mora nastupiti ozbiljan pozitivan samoodgojni rad: politički, gospodarski i kulturni. A za nas Slovence srž jugoslavenske ideje leži u tom samoodgoju.”⁶⁰

Tuma naglasak stavlja na pomorsku orijentaciju Jugoslavena, čime zapravo težište jugoslavenske ideje prenosi na hrvatsko područje, slično kao što će to nekoliko godina poslije učiniti i Šusteršič.⁶¹ Pritom naglašava nužnost jugoslavenskoga nadzora nad putovima između Trsta, Carigrada i Soluna. U nastavku argumentira da bi usmjerenje Srba prema Solunu smanjilo pritiske na hrvatska područja, također predviđa srpsku kolonizaciju Makedonije, dok bi Bugari svoje težnje trebali usmjeriti prema Carigradu/Istanbulu. Iz njegova bi se pisanja u tom dijelu moglo zaključiti da je, iako utemeljuje samobitnost Slovenaca, jugoslavensku integralnu ideju vidio i kao državu triju jedinica: hrvatsko-slovenske, srpsko-makedonske⁶² i bugarske. No, u sljedećem dijelu, kad obrazlaže plan formiranja političke stranke koja bi trebala zastupati takvu državu, iznosi prijedlog o formiranju demokratske stranke unutar svakoga od četiriju „jugoslavenskih plemena”, dakle zasebno kod Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara.⁶³ I s kulturnoga aspekta Tuma navodi četiri centra, Ljubljano, Zagreb, Beograd i Sofiju, koji bi preko postojećih ustanova trebali donijeti zajednički plan razvoja prosvjetne djelatnosti, prije svega uskladiti izdavačku djelatnost kao što je to učinila Mlada Italija s ciljem povezivanja talijanskih pokrajina. Jezik Tuma ne smatra ključnim, no naglašava važnost pisanja na latinici.⁶⁴ Nesumnjiva je, dakle, Tumina percepcija Jugoslavije kao jedne cjeline. Kao neželjenu alternativu u slučaju neuspjeha integralne jugoslavenske države predviđa državice koje mogu biti suverene samo formalno, ne i suštinski: „Bez dodira sa Zapadom, bez razvoja brodarstva i trgovine kroz Trst i Dalmaciju, Balkan je izgubljen za Slavene. – Male države, suverene i naizgled neovisne poput Crne Gore, Srbije i Bugarske danas.”⁶⁵

Prema Tumi, Južni Slaveni trebali bi raditi na stvaranju međusobne kohezije koja bi s vremenom i velike sile stavila pred nezaobilaznu činjenicu postojanja jugosla-

---

⁶⁰ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 45.

⁶¹ Igor Ivašković, „Konvergencija političkih strategija slovenskih katoličkih narodnjaka i liberala u Prvom svjetskom ratu”, *Časopis za suvremenu povijest* 55 (2023), br. 1: 7-34.

⁶² Tuma izričito spominje i Makedonce.

⁶³ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 29-30.

⁶⁴ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 33-34.

⁶⁵ Tuma, *Jugoslovanska ideja in Slovenci*, 37.

venske gospodarske i kulturne cjeline: „Moj je stav bio da moramo prema jugoslavenskom pitanju krenuti posve drugačije nego dosad. Uzaludno je traženje pomoći izvana; na nama samima, Slovencima, Hrvatima, Srbima i Bugarima, jest kako ćemo rješavati vlastite probleme. Zbog složenoga političkog položaja među državama, posebice među velesilama, uzaludno je traženje rješenja kod njih ... Jugoslaveni mogu autonomno nastupati barem na kulturnom i gospodarskom području. Tu nisu vezani ni na kakvu državu i samo na tim područjima mogu napraviti štošta u svoju korist da se polako približe samoupravi.”⁶⁶ Tumina ideja, iako je trebala biti ostvarena donekle drugačijim metodama od onih koje su zagovarali u SLS-u, u fundamentalnom pogledu nije se znatno razlikovala od one koja se razvijala u Šusteršičevu katoličko-narodnjačkom krugu slovenskih političara. Dvije su se političke strategije ipak bitno razlikovale u tome što je Šusteršič tražio potporu kod Habsburgovaca, dok je Tuma kao pripadnik stranaka s manje političkoga utjecaja u vrhu austrijske politike tražio način kako najprije Iliriju, odnosno habsburšku Jugoslaviju etablirati kao kulturnu (!) i gospodarsku činjenicu uz pomoć šire južnoslavenske političke suradnje između habsburških Južnih Slavena, Srbije i Bugarske.

Nekoliko godina poslije, pred sam početak Prvoga svjetskog rata, Tuma za Srbe i Hrvate piše da su po jeziku jedan narod kojega u Monarhiji ima sedam milijuna, a izvan nje pet.⁶⁷ Slovenci, Hrvati i Srbi pak prema njemu tvore jednu gospodarsku cjelinu. Istovremeno su po njegovu mišljenju Slovenci prema kulturnom stremljenju jedan narod s Hrvatima, iako ih na početku sam Tuma diferencira te kaže da su Hrvati (poput Čeha i Poljaka) narod, a Slovenci (poput Malorusa/ Ukrajinaca i Slovaka) tek narodnost, jer nisu politički organizirani poput naroda u Habsburškoj Monarhiji.⁶⁸ U Tuminim je razmišljanjima bilo mnogo nedorečenosti, no u Ilešičevoj (odnosno *Vedinoj*) anketi 1913. Tuma se izjašnjava za očuvanje slovenskoga jezika jer je po njegovu mišljenju najprije trebalo odrediti slovensku autonomiju, a tek onda prihvatiti jezično ujedinjenje.⁶⁹

Značenje socijaldemokratske Tivolske rezolucije

Vođa slovenskih socijaldemokrata Etbin Kristan, slično kao Tuma, na jugoslavenstvo gleda prije svega kao na kulturni fenomen, a manje politički: „Jugoslavensko pitanje u biti nije političko, nije stvaranje jugoslavenske države, nije pitanje karadorđevićevske ili koburške dinastije, nego je prije svega pitanje zajedničkoga jezika, zajedničke literature svih Jugoslavena koji su u sadašnjoj raskomadnosti

⁶⁶ Henrik Tuma, *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi* (Ljubljana: Čukgraf, 1997), 325-326.

⁶⁷ Branko Marušič, Franc Rozman, *Stockholmska spomenica Henrika Tume* (Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2011), 81.

⁶⁸ Marušič, Rozman, *Stockholmska spomenica*, 76.

⁶⁹ Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, 65-68.

prepreka vlastitom razvoju i napretku cjelovite kulture, a koji bi jezično ujedinjeni mogli postati velevažan faktor kulture.”⁷⁰ Za Kristana je, za razliku od Tume, jezik ipak bio mnogo važniji element kulture, stoga je kao vođa JSDS-a dao širu inicijativu usklađivanja stavova socijaldemokrata iz i izvan Monarhije. U studenom 1909. kongresu prisustvuju i socijaldemokrati iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Češke te predstavnici austrijskih Nijemaca i predstavnici socijaldemokrata iz Srbije. Tada je prihvaćena takozvana Tivolska rezolucija, koja je odredila „potpuno nacionalno ujedinjenje svih Jugoslavena” kao temeljni cilj svih južnoslavenskih političkih nastojanja. Rezolucija je jugoslavensku ideju doduše opredijelila kao politički koncept koji će ujediniti kulturno raznolike južnoslavenske narode, a pritom se navode četiri različite etničke skupine: „Jugoslaveni, podijeljeni ne samo politički na osam državnih i administrativnih teritorija, nego i kulturno na četiri dijela, koji se nazivaju narodima, toliko su oslabljeni da samo fiktivno žive samostalnim životom, a u sadašnjoj situaciji nemaju mogućnosti za stvaranje takvih kulturnih okolnosti i pozicija da bi se mogli razvijati kao narod ili narodi uz druge kulturne narode. Činjenica je da su se pojedini dijelovi jugoslavenstva međusobno u mnogočemu diferencirali zbog političkih podjela, zbog dodira s raznim stranim narodima, zbog utjecaja raznih gospodarskih sfera. S druge strane, posebno je štetna činjenica da sve razlike koje su nastajale tijekom vremena po svojoj prirodi i opsegu nisu takve da bi mogle opravdati separatizam pojedinih dijelova i podjele na četiri naroda, jer nijedan od tih dijelova nema dovoljno snage za oblikovanje svojega nacionalnog života. Naprotiv, svi dijelovi kao jedna nacionalna cjelina mogli bi stvoriti sve uvjete za nacionalni život i snažan kulturni razvoj za dobrobit sebe i opće kulture.”⁷¹

Iako su pojedini slovenski povjesničari Tivolsku rezoluciju opisali prije svega kao kulturnu, a manje političku viziju jugoslavenstva,⁷² dokument ipak predviđa ujedinjenje četiriju različitih južnoslavenskih naroda, najprije preko političke, a s vremenom i kulturne integracije. Zbog toga se nužnim smatra zajedničko političko djelovanje, koje bi u to vrijeme doduše trebalo biti ograničeno na Austro-Ugarsku, no istodobno kao važan element politike socijaldemokrati vide utvrđivanje zajedničkih jugoslavenskih kulturnih pozicija i izvan Monarhije, s naglaskom na zajedničkoj jezičnoj politici: „Osobito smatramo nužnim dogovoriti se o zajedničkom narodnom jeziku i pravopisu kao prvom preduvjetu potpunoga jedinstvenoga narodnog života Jugoslavena. To je, međutim, moguće postići samo sustavnom postupnom kulturnom politikom u svim dijelovima ovoga naroda.”⁷³

---

⁷⁰ Kermavner, Golouh, Pijade, *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*, 145.

⁷¹ *Rdeči prapor* (Ljubljana, Trst), 25. 11. 1909., 1.

⁷² Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1971), 188.

⁷³ *Rdeči prapor*, 25. 11. 1909., 1.

Slični su stavovi kao u Tivolskoj rezoluciji, o nužnosti jezičnoga ujedinjenja svih Južnih Slavena, ponovljeni i u siječnju 1910. na 1. balkanskoj konferenciji socijaldemokrata, koja se održala u Beogradu, no s takvim se mišljenjima, najprije prešutno, a u sljedeće dvije godine i uza sve glasnije negodovanje, nisu slagali svi. Budući da je Tivolska rezolucija promovirala ideju kulturnoga jugoslavenstva, prema kojem su Jugoslaveni jedan narod koji se treba dogovoriti i o zajedničkom jeziku, od dokumenta su se distancirali i pojedini vodeći članovi i simpatizeri JSDS-a. Među njima svakako valja istaknuti Henrika Tumu, koji je 1908. iz NNS-a prešao u JSDS, a o mogućnosti kulturnoga jedinstva Jugoslavena konstatirao je: „Razdvajanje narodnosti je, dakle, rezultat povijesnoga i društvenoga razvoja i ako netko danas postavi pitanje mogu li se Slovenci, Srbi i Bugari ujediniti u jednu narodnost, onda je to isključeno. Narodnost je rezultat tisućugodišnjega razvoja u skladu s običajima, govorom i mišljenjem te ju kao takav rezultat nije moguće umjetnim ili prirodnim načinom u dogledno vrijeme prelići u drugu. ... Slovenci kao narodnost ne mogu i ne smiju odbaciti svoj jezik.”⁷⁴ Takvu su se stavu pridružili i kasniji urednik Slovenske matice Albin Prepeluh, povjesničar Dragotin Lončar, pravnik Anton Dermot i književnik Ivan Cankar.

Val otkazivanja unitarnoj ideji kulturnoga jugoslavenstva stigao je doduše tek 1912. i 1913., a kulminirao je s poznatim Cankarovim govorom 12. travnja 1913.: „Jugoslavenska plemena podijeljena su u pet i pol država. U Austro-Ugarskoj Monarhiji smo, da tako kažem, izrezani na sitne komade. Politički kontakti između tih djelića gotovo su nemogući. Mogao bih reći da je u političkom smislu, unatoč jednom žezlu i jednoj himni, Zagreb gotovo dalje od Ljubljane nego Pariz ili Madrid. Trebat će mnogo truda i dugog strpljenja da se riješi ono što su povijest i izopačena politika iskrivile. Posljednjih smo godina počeli tražiti načine da dođemo do političkih kontakata barem između onih dijelova Jugoslavenstva koji su osuđeni na život u Monarhiji. Prema mojem mišljenju, mi smo zaista pronašli put koji je za sada jedini moguć i primjeren – taj put je upoznavanje i okupljanje srodnih političkih stranaka u pojedinim zemljama. Slovenska je socijaldemokratska stranka prije četiri godine sazvala Jugoslavensku konferenciju u Ljubljani, na kojoj su sudjelovali predstavnici svih jugoslavenskih bratskih stranaka – samo Bugari, ako se dobro sjećam, nisu bili prisutni. Ono što je tu rečeno i zaključeno za mene nije toliko važno koliko sama činjenica da su predstavnici radnika svih jugoslavenskih naroda osjetili potrebu razgovarati jedni s drugima. Neugodno mi je bilo samo to što konferencija nije bila ograničena na stranačka i politička pitanja, nego je usput donosila zaključke i o posve kulturološkim, pa i jezičnim pitanjima. Siguran sam da se na sljedećoj konferenciji ta pogreška neće ponoviti. ... Sva ta težnja za dogovorom i zbližavanjem između pojedinih političkih stranaka četiriju jugoslavenskih naroda čini mi se prirodnom, potrebnom i zadovoljavajućom. Čak bih bio ponosan što se Slovenci najviše i gotovo jedini trude

⁷⁴ Kermavner, Golouh, Pijade, *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*, 207.

u tom pitanju, bilo da pripadaju ovoj ili onoj stranci. No, u tom hvalevrijednom pothvatu isplivalo je još nešto, što nije nimalo prirodno, nimalo nužno, a ponajmanje zadovoljavajuće. To je poglavlje koje je i tužno i smiješno, no mnogo više žalosno. Kao što ste vidjeli, smatrao sam da je jugoslavenski problem ono što jest: čisto politički problem. Za problem raskomadana plemena koje se ne može nametnuti u životu čovječanstva dok se ne sjedini u cjelinu. To je sve! Za mene ne postoji jugoslavensko pitanje u kulturnom, pa čak ni jezičnom smislu. Možda je nekad postojalo; ali je riješeno kad se jugoslavensko pleme rascijepilo na četiri naroda s četiri čisto neovisna kulturna života. Braća smo po krvi, barem bratići po jeziku – po kulturi, koja je plod stoljetnoga odvojenog odgoja, mnogo smo više stranci jedni drugima nego što je naš gorenjski seljak tirolskom ili gorički vinar furlanskom. Neka je za to kriva povijest ili netko drugi – ja, koji navodim činjenicu, sigurno ju nisam skrivio. ... Glavna zadaća koja je nama Slovencima dodijeljena u rješavanju jugoslavenskoga problema je sljedeća: afirmirati svoje jugoslavenstvo za sada samo u onoj mjeri u kojoj svi, koliko nas ima, naučimo staru srpsko-hrvatsku izreku – „Uzdaj se u se i u svoje kljuse” – Toliko će priznati i najpromukliji Iliri: ako ikada dođe do političke zajednice jugoslavenskih naroda – i to nije samo moja žarka želja, nego i moje čvrsto uvjerenje da će se ta zajednica ipak ostvariti – onda se to ne može izvršiti drugačije nego ujedinjenjem ravnopravnih i jednakovrijednih naroda.”⁷⁵

Iz predmetnoga se govora očituje reteriranje od ideje integralnoga jugoslavenstva kako s teritorijalnoga tako i s kulturnoga aspekta. Na takav je stav dakako utjecala i opća situacija među Južnim Slavenima, prije svega na relaciji između Bugara i Srba. Iz govora je također moguće zaključiti da unatoč nepovoljnom razvoju događaja glede mogućnosti realizacije integralne jugoslavenske ideje slovenski socijaldemokrati ipak nisu gubili vjeru u zajedničku južnoslavensku budućnost, no, za razliku od dobrog dijela slovenskih liberala, Jugoslavija je mogla opstati samo kao ravnopravna zajednica četiriju različitih naroda. Može se zaključiti da je Cankar bio paradigmatski drugačijega mišljenja od Kristana. Poput F. Prešerna, i Cankar se snažno opirao stapanju slovenskoga jezika u hrvatski te je pritom s prezirom govorio i o Stanku Vrazu, koji je prihvatio uključivanje slovenstva u hrvatski kulturni okvir. Ipak, i Cankar je smatrao da bi s Hrvatima trebalo sudjelovati politički.⁷⁶ Kritiku koncepta kulturnoga jugoslavenstva u članku „Slovenci in Jugoslovani” iznio je i poslije vrlo bitna politička figura među Slovencima Albin Prepeluh, koji među ostalim zapisuje: „Dosad smo uvijek govorili samo o kulturnoj uzajamnosti koja nam je potrebna radi ostvarivanja naše jugoslavenske ideje. Htjeli smo u prvom redu kulturno ojačati te se zbližiti. Tražili smo, dakle, srodne veze iz kojih bismo crpili pomoć da bismo još bolje učvrstili svoju naci-

⁷⁵ Zarja (Ljubljana), 16. 4. 1913., 1; 17. 4. 1913., 1.

⁷⁶ Andrej Rahten, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomne obdobja narodne zgodovine* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012), 94.

onalnu individualnost. ... Nikad nismo žudjeli za jugoslavenstvom radi toga da ostavimo svoj jezik, svoju književnost, svoje narodne običaje i tako preko noći postanemo nešto posve novo, tako reći narod kojega još nema. ... Jugoslavenska narodna ideja neće dobiti ništa i neće izgubiti ništa ako joj mi Slovenci žrtvuemo svoju narodnu individualnost, svoju teško dobivenu kulturu – svoj književni jezik. Ali ideja jugoslavenske uzajamnosti može mnogo dobiti ako svoju narodnu individualnost još učvrstimo i okrijepimo.⁷⁷ U JSDS-u je, dakle, postojalo i kulturno jugoslavenstvo bez izrazite političke komponente kod Kristana i političko bez kulturnoga kod Cankara i mlađega članstva stranke.

Slovenski stavovi pred formiranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

Pred kraj Prvoga svjetskog rata stavovi slovenskih katoličkih narodnjaka i liberala donekle su konvergirali uslijed nejasne budućnosti Slovenaca nakon rata. U to je vrijeme Izidor Cankar, urednik glavnoga katoličko-narodnjačkoga glasila *Slovenec*, odbio objaviti nekoliko članaka koji su pohvalno pisali o engleskim lokalnim samoupravama, a pristao objavljivati one koji su naglašavali centralizam i unitarizam aludirajući na jedinstvo Južnih Slavena.⁷⁸ Primjer je članak objavljen 26. listopada 1918., u kojem piše: „Ustrojstvo i uprava jugoslavenske države mora se temeljiti na dva načela: 1. da smo mi, narod Slovenaca, Srba i Hrvata, po svojim gospodarskim i općim kulturnim prilikama jedan narod, sjeđinjen istom poviješću stradanja i sporog uskrsnuća; 2. koliko god među nama još ima jezičnih i kulturnih razlika, trebamo ih u dohledno vrijeme, s iznimkom vjerskih razlika, otkloniti pametnim, razboritim radom, ali bez nasilja.”⁷⁹ Ipak, pri čitanju toga članka treba imati na umu da u tu zajedničku državu *Slovenec* ne pribraja Kraljevinu Srbiju, nego misli na državu habsburških „Jugoslavena”, što zapravo implicira ideju koju je svojevremeno Aleš Ušeničnik bio zamislio kao slovensko-hrvatsku državu u kojoj Slovenci nisu asimilirani.⁸⁰ No, takav je stav ipak ostao u manjini jer se novo vodstvo SLS-a, prije svega Korošec, koji se nakon Krekove smrti i marginalizacije Šusteršiča uspio prometnuti u glavnu stranačku figuru, dobrim dijelom oslonilo na partnerstvo s liberalima, koristeći se njihovim vezama sa Srbijom. U tom su okviru brojne objave u slovenskim katoličko-narodnjačkim glasilima branile i ideju političkoga ujedinjenja sa Srbijom, dok su glede kulturnoga jedinstva ipak bili rezerviraniji.

⁷⁷ Kermavner, Golouh, Pijade, *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*, 207.

⁷⁸ Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva* (Ljubljana: Modrijan, 1996), 63.

⁷⁹ *Slovenec*, 26. 10. 1918., 1.

⁸⁰ Perovšek, „Ušeničnik in jugoslovanstvo”, 102.

S druge strane Ivan Šusteršič, u spajanju sa Srbijom unutarstranački gubitnik, do kraja svoje političke karijere nije vidio put k Jugoslaviji, nego neizbježno stapanje u Velikoj Srbiji. Pritom je do pred samo formiranje Kraljevine SHS upozoravao i na suštinsku razliku između jugoslavenske ideje slovenskih pretežno liberalnih jugoslavenskih unitarista i srpske vizije jugoslavenstva: „Kao što smo nekad zavidjeli Nijemcu što je uzimao naše bolje poslove, tako ćemo tijekom nekog vremena mrziti i Srbina jer će vladati i gospodariti, a mi ćemo služiti. O ‘jugoslavenstvu’ se neće puno govoriti. Pogledajmo dalje crkvenu situaciju. ... nikakav konkordat neće spriječiti da u Velikoj Srbiji Pravoslavna crkva bude državna Crkva. ... Srbi će na sve načine nastojati Slovence i Hrvate pretvoriti u Srbe. Najčešća su sredstva za to škola i Crkva. U školi i uredima dominirat će srpski jezik, a Crkva će imati zadatak ubrzati taj proces. ... Ovo su samo neke od točaka koje ističemo da svatko za sebe ima priliku razmisliti kuda plovimo u ovim kritičnim vremenima, ako gledamo samo trenutne uspjehe, a ne posljedice. Jer i mi mislimo na posljedice, mi smo to što jesmo: Slovenci i Austrijanci.”⁸¹ Iz navedenoga se očituje Šusteršičevo predviđanje velikosrpske hegemonije i pokušaja sustavne asimilacije Slovenaca i Hrvata u državi s političkim centrom u Srbiji. Prvo se i obistinilo, a asimilacija je nakon uspostave jugoslavenske države bila manje uspješna jer su upravo zbog nametanja hegemonije ojačale hrvatska i slovenska nacionalna svijest.

U Hrvatskom saboru 29. listopada proglašena je Država Slovenaca, Hrvata i Srba, a toga se dana u Ljubljani održao veliki skup podrške odluci koji je prerastao u miting kulturno integralnoga jugoslavenstva. U prvom planu na tom skupu bio je Mihajlo Rostohar, koji je dotad smatrao slovenski i „srpskohrvatski” jezik srodnima, no ne i istima,⁸² da bi sada u funkciji vojnoga poručnika odrekao lojalnost Austriji na račun jugoslavenskoga jedinstva. Pored Rostohara, ulogu govornika preuzima i Ivan Hribar, koji izjavljuje da su Slovenci, Hrvati i Srbi „narod istoga jezika i iste krvi”.⁸³ Kod slovenskih je liberala glorifikacija Srbije bila konstanta od početka 20. stoljeća, no ovoga su puta upozoravali i na alternativu, odnosno kako bi se prema njima događaji mogli odvijati ako Slovenci ne bi dragovoljno prihvatili srpsku inačicu jugoslavenske države: „Ako bi nas sudbina tako strašno udarila da bi kod nas odlučili oni republikanci i federalisti – onda će se Srbija okrenuti od svih nas ... Srbija će onda tražiti od Antante sve što ona smatra srpskim: Bosnu, Banat i vezu preko Slavonije, južnu Dalmaciju i obje svoje kraljevine; Srbiju i Crnu Goru. Antanta će joj dati ono što Srbija želi. Ostat ćemo tužna lešina bez glave, ruku i nogu. Wilson i cijeli svijet će reći da nismo zreli i naša će sudbina biti zapečaćena. Nećemo više ni svoju državu moći stvoriti. ... Tko se danas opire tome da nas Srbija vodi i da o nama i za nas ima prvu i posljednju riječ veleizdajnik je Jugoslavije, ali je i dželat te veleizdajnik slovenstva

⁸¹ *Resnica* (Ljubljana), 5. 10. 1918., 1.

⁸² Zajc, *Kje se slovensko neha in hrvaško začne*, 270.

⁸³ *Slovenski narod*, 30. 10. 1918., 1-2.

i hrvatstva. Braćo i sestre! Držite se Srbije kao što se čovjek u morskim valovima drži spasonosne stijene, ljubite ovu moćnu, ponosnu i slobodnu slavensku Srbiju cijelom dušom svojom, svim srcem svojim: pokažite joj da ste joj vječno zahvalni za njezino otvoreno bratstvo, molite ju da nam oprost, jer joj u vrijeme njezina mučeništva mi nismo znali i nismo mogli pomoći. ... Hoćemo li i mi biti takvi, da ćemo radije tjerati sebe natrag u bezdušnu štalu gospodara koji nas već čekaju sa svih strana s krmivom, ali i s bičem u ruci. Je li to bolje nego zaboraviti na razne prividne posebnosti i smiješno se bojati da nam netko, dok budemo na slobodi, ne otme vjeru ili slovenski jezik ili što već? ... I zar ne želimo upravo to da jezične razlike postupno nestanu same od sebe pa da budemo jači? Posljednji put: Kroz Srbiju vodi put slavenske slobode, drugoga puta nema!”⁸⁴

Srbija je dakle u očima liberala bila spasiteljica, koja bi se međutim, ako ne bi naišla na zahvalnost i prepuštanje glavne riječi u pitanjima državne politike od Slovenaca (i Hrvata), mogla pretvoriti u neprijatelja koji će u svakom slučaju uzeti svoj dio kolača kao članica Antante, a to bi Slovincima i Hrvatima onemogućilo stvaranje samostalne države. Ipak, liberali su i u vrijeme priželjkivanja srpske okupacije ostajali na teritorijalno integralnom jugoslavenskom konceptu, koji je bio u suprotnosti sa srpskom jugoslavenskom ideologijom prema kojoj je trebalo stvarati državu sa srpskom većinom. Najeksplicitnije to prikazuje Hribar upravo u vrijeme formiranja Kraljevine SHS. U svojim memoarima zapisuje da je Pašiću savjetovao pojačanu prisutnost srpske književnosti i narodne poezije u hrvatskim i slovenskim školama „da Hrvati i Slovenci preuzmu iz njih duh koji je napajao srpski narod u borbi za krst časni i slobodu zlatnu”.⁸⁵ Pritom naglašava da je savjetovao i uvođenje „srpsko-hrvatskoga” jezika u slovenske škole, no i slovenskoga u srpske i hrvatske škole, kao i uvođenje ruskoga te ukidanje njemačkoga jezika iz jugoslavenskoga školstva. Hribar je dakle jednakopravnost zagovarao i na jezičnom polju, iako je razlike u jezicima, kao i većina slovenskih liberala – koji su se razlikovali samo glede pitanja treba li te razlike ukloniti odmah ili ih treba prepustiti „prirodnom” razvoju – smatrao nesretnom okolnošću.⁸⁶

Zaključak

Sažmemo li poglede glavnih struja slovenske politike, možemo zaključiti da je funkcija jugoslavenske ideologije kod slovenskih političkih aktera u proučavanom razdoblju ipak bila nešto bliža dominantno hrvatskoj nego srpskoj perspektivi jugoslavenstva, premda se slovenska nacionalna ideologija, slično kao srpska, bazirala na jezičnoj teoriji. Iako su u 19. stoljeću političari iz Kranjske

⁸⁴ *Slovenski narod*, 25. 11. 1918., 1-2.

⁸⁵ Hribar, *Moji spomini*, 364.

⁸⁶ Perovšek, *Liberalizam in vprašanje slovenstva*, 151-153.

uglavnom bili manje skloni ujedinjavanju s Hrvatima u kulturnu cjelinu, pred sam kraj stoljeća kod Slovenaca naizgled dolazi do obrata jer najprije liberali, a potom i katolički narodnjaci ne samo prihvaćaju hrvatsko državno pravo nego se i međusobno natječu za primat u povezivanju s hrvatskim strankama. Premda se činilo da će slovenski liberali iskoristiti svoj bolji položaj u gradovima u odnosu na slovenske katoličke narodnjake te preuzeti primat u povezivanju s Hrvatima, na prijelomu stoljeća već ih je donekle pretekla katolička politička struja. To je slovenskim liberalima u Trstu i Gorici donekle ograničilo manevarski prostor, što je djelomično utjecalo na daljnji razvoj njihova političkoga programa. NNS se sve više počeo okretati prema široj panslavističkoj i neoslavističkoj ideji i u tom okviru primarno prema Srbiji, koja je do 1905. već bila postala generator većine onih ideja koje su se protivile habsburškom državnom okviru. To je znatno utjecalo i na jezičnu politiku.

NNS se usmjerio k postupnom spajanju srpskoga, hrvatskoga i slovenskoga u jedinstveni jugoslavenski jezik. Pritom je članstvo stranke potpuno prestalo diferencirati između hrvatskoga i srpskoga, a slovenski se s vremenom trebao inkorporirati u zajednički jezik. Liberali su dakle smatrali da Slovenci moraju postati dio jedne čvrste monolitne cjeline, stoga je dio slovenskih liberala zagovarao etničko, čak i jezično pretapanje svih Južnih Slavena u Jugoslavena te se često činilo da se taj politički pol odriče slovenske samobitnosti. Pojedini slovenski liberali uistinu su pristupali pitanju jugoslavenstva na taj način, što je bilo u skladu s liberalnim načelom prema kojem su Slovenci činili samo manji, periferni dio Jugoslavena, od kojega se očekivalo prilagođavanje centralnoj matici. To se objašnjavalo nužnom manifestacijom slovenske spremnosti za „okretanje nove stranice” i odbacivanje svega lošega (odnosno talijanskoga i njemačkoga) što se u prošlosti nataložilo u slovenskom društvu. No, kulturno stapanje u jednu jugoslavensku cjelinu nije impliciralo samo jednosmjerno širenje srpskih kulturnih elemenata na druge Južne Slavena, nego je taj proces uključivao i reciprocitet, što je zapravo značilo očekivanje da će i Srbi prihvatiti dio kulture zapadnih, odnosno katoličkih Južnih Slavena. To je prije svega vrijedilo na jezičnom polju, gdje su se slovenski liberali, posebice Ivan Hribar, zauzimali za to da se i Srbi odreknu onih izraza koji nisu bili u duhu slavenstva te usvoje određene elemente jezika od Slovenaca i Hrvata.

Katolički narodnjaci, unatoč početnom suzdržanijem stavu od liberala, početkom 20. stoljeća također sve više nagnju ideji hrvatsko-slovenskoga naroda, smatrajući da je za Slovence kroatizacija mnogo bolja od germanizacije. Slovenci bi u tom slučaju od Hrvata trebali preuzeti samo jezik, dok bi na drugim kulturnim područjima oni mnogo više utjecali na Hrvate nego obrnuto. Asimilacija Slovenaca u Hrvate, za razliku od asimilacije u Nijemce, trebala bi zapravo proširiti slovensku kulturu. Iz analiziranoga se jasno vidi da je branjenje ideje o kulturnom jedinstvu Slovenaca i Hrvata ipak u prvom redu bilo motivirano ciljem političkoga ujedinjenja sa svrhom zaštite slovenskih područja pred Talijanima i

Nijemcima, odnosno Austrijancima.

Među slovenskim su socijaldemokratima pak postojale različite, međusobno suprotstavljene ideje. Dio članstva zastupao je ideju širenja kulturnoga jugoslovenstva bez izrazite političke ambicije spajanja Južnih Slavena u jednu državu. Potonja bi trebala tek s odmakom vremena postati neminovnost zbog kulturnoga jedinstva Južnih Slavena. To je podrazumijevalo i zajednički jezik, što se kao cilj formuliralo u Tivolskoj rezoluciji. Na drugoj je strani dio članstva izričito nastupio protiv slovenskoga odricanja od jezične samobitnosti te zahtijevao samo političko (ne i kulturno) jugoslovenstvo. Pritom je važno naglasiti da taj dio članstva, unatoč zalaganju za zaseban slovenski jezik, istovremeno nije percipirao hrvatski i srpski jezik kao različite.

Možemo zaključiti da je slovenski odnos prema hrvatskom jeziku i Hrvatima bio determiniran slovenskom percepcijom jugoslovenske ideje, koja je trebala predstavljati nadnacionalni povezujući faktor koji će na temelju ravnopravnosti omogućiti različitim južnoslavenskim narodima zaštitu pred snažnijim susjedima. Iako su pojedinci branili tezu o nužnosti napuštanja slovenskoga jezika, većina ipak nije bila za odustajanje od njega, nego za zajednički jezik u koji bi i Slovenci unijeli svoje posebnosti. U tom se okviru možemo složiti i s tezom pojedinih povjesničara⁸⁷ da su i pojave, poput primjerice neoilirizma u Slovenaca pred Prvi svjetski rat, koje su naizgled stremile k odricanju od slovenske jezične samobitnosti u korist hrvatskoga ili „srpsko-hrvatskoga” jezika, bile u funkciji formiranja jedinstvenoga južnoslavenskog jezika u svrhu obrane slovenskoga identiteta. U tom kontekstu Slovenci nisu bili spremni na potpuno odbacivanje vlastite jezične samobitnosti, nego su prihvaćanje hrvatskoga ili „hrvatsko-srpskoga” vidjeli kao svojevrsnu dopunu slovenskom jeziku, a zauzvrat bi Slovenci dobili snažnije geopolitičko zaleđe u hrvatskim, odnosno u hrvatskim i srpskim zemljama. Ta je ideja preživjela i razdoblje unitarizma u Kraljevini SHS/Jugoslaviji te se u vrijeme komunističke Jugoslavije manifestirala kao pokret za samobitnost slovenskoga jezika.

---

⁸⁷ Zajc, *Kje se slovensko neha in hrvaško začne*, 251.

Objavljeni izvori i literatura

Banac, Ivo. *Hrvatsko jezično pitanje*. Zagreb: Most, 1991.

Bruckmüller, Ernst. „Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva”. *Zgodovinski časopis* 45 (1991), br. 3: 369-389.

Deželak Barič, Vida. „Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem 1896-1941”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 57 (2017), br. 1: 84-111.

Edinost (Trst), 1887, 1906.

Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.

Hribar, Ivan. *Moji spomini. II. del*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984.

Ivašković, Igor. „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova u Primorskoj pred Prvi svjetski rat”. *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 1: 193-217.

Ivašković, Igor. „Konvergencija političkih strategija slovenskih katoličkih narodnjaka i liberala u Prvom svjetskom ratu”. *Časopis za suvremenu povijest* 55 (2023), br. 1: 7-34.

Jeglič, Anton Bonaventura. *Jegličev dnevnik*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015.

Jurčić, Josip. *Zbrano delo*, knjiga 10. Ljubljana: Delo, 1982.

Kacin-Wohinz, Milica; **Troha**, Nevenka. *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956. Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije*. Ljubljana: Nova revija, 2001.

Kermauner, Taras. *Med hlapčevstvom in samobitnostjo*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1986.

Kermavner, Dušan; **Goluh**, Rudolf; **Pijade**, Moša. *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*, tom 5: *Socialistično gibanje v Sloveniji: 1869-1920*. Beograd: Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja KPJ, 1951.

Kocka, Jürgen. „Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft im 19. Jahrhundert Europäischen Entwicklungen und deutsche Eigenarten”. U: *Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich*, Band 1, uredio Jürgen Kocka, 11-87. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988.

Lampe, John R. *Yugoslavia as history. Twice there was a country*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Lovrenčić, Rene. *Geneza politike „novog kursa”*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1972.

- Marušič**, Branko; **Rozman**, Franc. *Stockholmska spomenica Henrika Tume*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2011.
- Matković**, Stjepan. „Ivan Tavčar i njegov odnos prema Hrvatskoj”. U: *Tavčarjev zbornik*, uredio Igor Grdina, 151-159. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015.
- Matković**, Stjepan. *Premili Ivane: korespondencija Ivana Hribara s hrvatskom elitom*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.
- Mir* (Klagenfurt/Celovec), 1905.
- Pahor**, Milan. *Slavjanska sloga. Slovenci in Hrvati v Trstu. Od avstroogrške monarhije do italijanske republike*. Trst: TT EST, 2004.
- Perovšek**, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva*. Ljubljana: Modrijan, 1996.
- Perovšek**, Jurij. „Ušeničnik in jugoslovanstvo”. U: *Aleš Ušeničnik: čas in ideje, 1868-1952. Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*, uredili Matija Ogrin i Janez Juhant, 97-110. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Pirjevec**, Jože. *Trst je naš! Boj Slovencev za morje (1948-1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Pirjevec**, Jože. Intervju. *Cesarski Trst in Slovenci. 2. del*, Preporod. Dokumentarna emisija, uredio Valentin Pečenko. Ljubljana: TV Slovenija, 2013.
- Pleterski**, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Pleterski**, Janko. „Jugoslovanska misel pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade (1879-1983)”. *Zgodovinski časopis* 29 (1975), br. 3-4: 263-275.
- Pleterski**, Janko. „Osemdeset let od ustanovitve slovenske delavske stranke”. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 25 (1977), br. 1: 39-54.
- Pleterski**, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Pleterski**, Janko. „Pogledi Ivana Šušteršiča na jugoslovansko gibanje, samoodločbo in Jugoslavijo”. U: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: narodna vlada države SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem*, uredio Peter Vodopivec, 99-108. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.
- Prunk**, Janko. *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*. Ljubljana: Društvo, 1986.
- Rahten**, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v Dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v Habsburški monarhiji 1897-1914*. Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001.

Rahten, Andrej. *Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848-1918*. Ljubljana: Nova revija, 2005.

Rahten, Andrej. „Avstromarksistični pogledi na jugoslovansko vprašanje”. *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 4 (2009), br. 7-8 (1-2): 123-132.

Rahten, Andrej. *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

Rdeči prapor (Ljubljana, Trst), 1909.

Redžić, Enver. *Austromarksizam i jugoslavensko pitanje*. Beograd: Narodna knjiga, 1977.

Resnica (Ljubljana), 1918.

Slovenec (Ljubljana), 1901, 1912, 1918.

Slovenski narod (Ljubljana), 1906, 1912, 1918.

Spalajković, Miroslav. *La Bosnie et L'Herzegovine. Etude d'histoire diplomatique et de droit international*. Pariz, 1899.

Tuma, Henrik. *Jugoslovanska ideja in Slovenci*. Gorica: „Goriška Tiskarna” A. Gabršček, 1907.

Tuma, Henrik. *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi*. Ljubljana: Čukgraf, 1997.

Ude, Lojze. *Slovenci in jugoslovanska skupnost*. Maribor: Obzorja, 1972.

Ustav Kraljevine SHS. Beograd, 1921. Pristup ostvaren 5. 3. 2023. https://radnici.ba/wp-content/uploads/2018/04/Ustav-kraljevine-SHS_Vidovdanski-ustav-1921.pdf.

Ustav SFRJ. Beograd, 1963. Pristup ostvaren 30. 12. 2023. <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2019/05/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>.

Ušeničnik, Aleš. „Kardinal Missia in katoliška renesanca med Slovenci”. *Katoliški obzornik* 6 (1902), br. 2: 156.

Veda (Gorica), 1913.

Verginella, Marta. *Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1990.

Verginella, Marta. „Prihod vlaka v Trst”. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 4 (1997), br. 2: 59-65.

Zajc, Marko. *Kje se slovensko neha in hrvaško začne: slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Zarja (Ljubljana), 1913.

Igor Ivašković*

Slovenian Politicians' Perspectives on the Role of Language in the Nation-Building Process at the Beginning of the 20th Century

This paper examines the political strategies of three dominant ideological currents among Slovenians in the early 20th century with the aim of clarifying the role that language policy played within these strategies. The author focuses on Slovenian perceptions of the relationship between Croatian and Serbian languages, the (dis)inclination of Slovenian politicians towards merging the Croatian and Slovenian languages, and the ways in which any potential convergence was to be implemented. Before the formation of the Kingdom of SCS, Slovenian liberals believed that Slovenians should become part of a solid monolithic entity. Therefore, some advocated for the linguistic assimilation of all South Slavs into Yugoslavs. While certain Slovenian liberals indeed supported abandoning Slovenian linguistic distinctiveness, this cultural assimilation did not imply a one-way spread of Serbian cultural elements to other South Slavs. Rather, it involved reciprocity, expecting Serbs to incorporate elements of the culture and language of Catholic South Slavs. Despite initial reservations from the liberals, Catholic populists also began to lean towards the idea of a Croatian-Slovenian nation at the beginning of the 20th century, considering Croatization as a preferable alternative to Germanization. In this scenario, Slovenians would adopt only the Croatian language, with a significant impact on Croats in other cultural areas. Thus, the assimilation of Slovenians into Croats was seen as a way to extend Slovenian cultural influence. Within the social-democratic faction, there were different and opposing ideas. Some members supported the idea of spreading cultural Yugoslavism, including a shared language, without a distinct political ambition to unite South Slavs into a single state. Others opposed cultural convergence altogether and endorsed only political Yugoslavism.

Keywords: Yugoslavism, language policy, Slovenians, liberals, Catholic populists, social democrats

---

* Igor Ivašković, School of Economics and Business, University of Ljubljana, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenia, E-mail: igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si